

*Квіт Н. М.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри цивільного права та процесу**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКУ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ Й РЕГУЛЮВАННЯ МЕЖ ВИКОРИСТАННЯ ЕМБРІОНА ЯК ОБ'ЄКТА ЗБЕРІГАННЯ В БІОБАНКУ

Анотація. Стаття присвячена питанням початку й завершення життя ембріона як критеріїв для визначення допустимості його використання в біомедицинській сфері. Досліджуються різні підходи у вітчизняній і німецькій доктрині до питання охорони права на життя ембріона та наукові позиції щодо визначення початку життя як моменту, з якого в ембріона виникає таке право.

Автор наголошує на необхідності встановлення на рівні закону заборони використання живих ембріонів і створення ембріонів з дослідницькою чи іншою, не пов'язаною з репродукцією, метою.

У роботі обґрунтовується необхідність законодавчого розмежування використання ембріона та використання ембріофетальних матеріалів як складників біобанку.

Автор аналізує наявні підходи до визначення критеріїв припинення життя ембріона та пропонує механізм правового регулювання цього питання, метою якого є встановити законодавчі гарантії для охорони живих кріоконсервованих ембріонів від їх незаконного використання.

На основі проведеного аналізу пропонується доповнити законодавство, яке регулює застосування допоміжних репродуктивних технологій, і визначити порядок, за яким загибель ембріонів підлягала б реєстрації з установленням причин, і порядок констатації загибелі на підставі експертної перевірки незворотності припинення процесів клітинного поділу ембріона, а також закріпити обов'язкове внесення цих даних та інформації щодо його подальшого використання для отримання ембріофетальних матеріалів (якщо таке мало місце) із зазначенням мети й суб'єктів, яким мертвий ембріон був переданий, згідно з чинними вимогами, встановленими Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій, до журналу обліку зберігання та використання кріоконсервованих ембріонів.

Ключові слова: ембріон, право на життя, гідність, початок життя, біобанк, припинення життя.

Постановка проблеми. Сьогодні в доктрині, на жаль, не існує єдиної позиції щодо визначення правового становища ембріона, його правового статусу та походження, крім того, в контексті цього питання також важливу роль відіграє часове питання. А саме коли починається людське життя: з моменту злиття жіночих і чоловічих гамет (утворення зиготи); із завершенням ембріонального розвитку в кінці 2 місяця; з моменту імплантації in utero; чи все ж моменту народження? Якщо як критерій брати створення людського життя, то початок пов'язується з моментом запліднення. Якщо брати за критерій можливість розвитку індивідууму, початком буде імплантація in utero. Якщо відштовхуватися від завершення процесу формування органів як критерію, тоді завершення другого місяця вагітно-

сті буде початком. Ну й, нарешті, якщо визначальною вважати можливість самостійного існування, то початком людського життя буде народження або відділення від організму матері [1; 2]. В основу чинного цивільного законодавства покладено саме останній із названих критеріїв, проте розвиток біомедицинських технологій і науки репродуктології вимагає глибшого дослідження цього питання і створення законодавчих гарантій, які б забезпечили охорону живих ембріонів відповідно до вимог міжнародного права.

Право на життя в межах міжнародного та національного права, а також біоетики й моралі було об'єктом дослідження багатьох учених, серед яких – С. Алексєєв, С. Булеца, Р. Гревцова, А. Довгерт, О. Домбровська, І. Жилінкова, О. Івченко, О. Канишева, К. Левандовські, Л. Лінік, М. Малєїна, О. Мірошніченко, Н. Оніщенко, П. Рабінович, З. Ромовська, Р. Стефанчук, Є. Харитонова, Я. Шевченко, Р. Шишка та ін. Проте питання встановлення гарантій охорони живого ембріона як частини біобанку й розмежування питання його використання з використанням ембріофетальних матеріалів ще не було об'єктом дослідження.

Мета статті – проаналізувати вітчизняний та іноземний досвід щодо встановлення моменту, з якого ембріон буде наділений правом на життя, а також у контексті діяльності щодо використання біобанків, до складу яких входять кріоконсервовані ембріони, визначити чітку законодавчу межу між використанням ембріонів та ембріофетальних матеріалів з метою встановлення гарантій охорони живого ембріона.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній науковій літературі існують різноманітні погляди й концепції на момент початку життя. Ембріональна концепція виходить із того, що право людини на життя виникає до моменту народження. Так, З. Ромовська, розглядаючи це питання, стверджує, що право людини на життя має виникати безпосередньо з моменту зачаття [3, с. 71]. Інші науковці підтримують концепцію, за якою життя починається з моменту народження.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, життя людини визнається в Україні найвищою соціальною цінністю, а ст. 27 проголошує право кожного на життя, не вказавши при цьому часові рамки захисту цього права, зокрема з якого моменту такий захист має місце. Згідно зі ст. 201 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, життя є особистим немайновим благом, яке охороняється цивільним законодавством. Відповідно до ч. 1 ст. 269 ЦК України, особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом. У статті 6 Закону України «Про охорону дитинства»

зазначається, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Згідно зі ст. 25 ЦК України, цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження, а припиняється в момент смерті. Хоча на законодавчому рівні й визначено момент початку й кінця цивільної правоздатності, все ж виникає колізія. Це пов'язано з положенням ч. 2 ст. 25 ЦК України, де зазначено: «У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатого, але ще не народженої дитини». Виникає дискусія: йдеться тут про правоздатність ембріона, який прирівнюється до ще ненародженої дитини.

Варто розрізнити правоздатність як здатність бути носієм прав та охорону інтересів, що передбачає охорону прав дитини, зачатого за життя батька (охорону спадкових прав або ж охорону права на відшкодування шкоди, завданої батькові дитини (ст. 1200 ЦК України)). Якщо звернутися до ст. 4 Хартії прав сім'ї від 1983 року, то побачимо, що вона встановлює захист життя від моменту зачаття дитини [4]. Отже, це положення можна використати за основу встановлення моменту початку життя.

Цікаво, що Парламентська Асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) підкреслює, що з моменту запліднення яйцеклітини життя людини розвивається безперервно, неможливо чітко розділити перші «ембріональні» фази його розвитку. Крім цього, у ПАРЄ наголошують, що за будь-яких обставин людські ембріони та плоди потребують ставлення, гідного людині [5]. Проте якщо проаналізувати зміст Європейської конвенції про захист прав і основних свобод, то в ст. 3 не визначається, що життя починається з моменту зачаття. Більше того, ЄСПЛ як єдиний орган, що може трактувати Конвенцію визначив, що в ембріона (мається на увазі імплантованого) немає «абсолютного права» на життя, що означає, що захист прав ембріона не може розглядатися окремо від життя вагітної жінки, в утробі якої він розвивається [6, с. 27].

У цьому контексті цікавим є випадок із римського права. У посиланні на захист Клуенція (66 р. до н. е.) Цицерон аналізує справу щодо засудженої на смерть жінки з Мілета. Підставою такого суворого вироку стало те, що після смерті свого чоловіка вона за плату, отриману від інших спадкоємців її чоловіка, перервала вагітність. При цьому Цицерон наголошував на справедливості такого рішення, оскільки вона вбила «надію батька, носія його імені, опору його роду, спадкоємця його майна, майбутнього громадянина держави» [7]. Отже, ще за часів римського права держава виступала на захист життя й майнових інтересів майбутнього спадкоємця (ненародженої дитини) з моменту сповіщення про вагітність жінки.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показує, що загалом існує три підходи до визначення моменту початку охорони людського життя в законодавчому порядку: абсолютистський, ліберальний і градуалістичний (помірний) [8; 9]. Прибічники так званої абсолютистської позиції розглядають запліднену яйцеклітину або ембріон як людську істоту, яка має безумовну цінність і право на життя. Саме тому забороняється здійснювати будь-які дії, що зупиняють або припиняють розвиток ембріона [10; 11]. Отже, у разі закріплення такої позиції обов'язком держави буде забезпечувати розвиток життя на будь-якій стадії та його абсолютний захист. Друга позиція – ліберальна. Представники цієї позиції вважають, що людський ембріон має незначну цінність, тому не потребує особливого захисту й не може наділятися пра-

вом на життя. Такий підхід підтримує невелика частка дослідників. Представники помірному (градуалістичного) підходу вважають, що «запліднена яйцеклітина розвивається в людську істоту поступово й ембріон має значну, але не абсолютну цінність» [10]. У межах цієї точки зору автори поділяються на тих, які наділяють правом на життя ембріон, який досяг певного етапу свого розвитку, і тих, що визнають за ним це право з досягненням ним життєздатності. Але зрозуміло, що розвиток медицини та науковий прогрес не дають змоги прийняти єдине рішення, оскільки ці критерії є змінними й неоднозначними.

Аргументи для обґрунтування статусу ембріона шукають шлях до вирішення дискусії щодо легітимності поведінки з ембріоном через розкриття його правового й морального статусу. При цьому поняття людської гідності відіграє центральну роль. Незважаючи на часте використання поняття людської гідності, його розуміння та визначення не є такими простими й однозначними. Що стосується підходів до розуміння людської гідності, то виділяють два його різновиди, т. зв. видова гідність (гідність людства як виду), а також індивідуальна гідність. Розглядаючи ембріон через призму видової гідності, автори наділяють його людським, але не персональним статусом.

У цьому випадку ембріон вважається початком людського життя, але ще не є людиною у значенні індивідуума. Це, у свою чергу, дає відповідь на питання охороноспроможності ембріона з поваги до гідності людського роду (видової гідності) та виходячи з основного обов'язку захисту людського життя. Тому довільне його використання суперечитиме видовій (людській) гідності. Необхідно також згадати, що Загальна декларація про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 року, прийнята під егідою ЮНЕСКО, передбачає, що геном людини лежить в основі початкової спільності всіх представників людського роду, визнає їх невід'ємну гідність і різноманітність, знаменує надбання людства, крім того, визначає, які права людини мають увійти до переліку біоетичних у зв'язку з проведенням наукових досліджень генома, розкриває зміст у цьому контексті права на повагу до гідності людини в контексті саме гідності всіх представників людського роду (видової гідності).

Отже, виходячи з такого розуміння поняття гідності ембріона, видається, що інтереси раннього ембріона можуть бути зіставлені з важливими дослідницькими цілями, що є важливими для людства, до яких можна, зокрема, зарахувати дослідження з метою вдосконалення допоміжних репродуктивних технологій, а також діагностичні та/або лікувальні цілі щодо невиліковних та особливо важких захворювань, якщо їх неможливо досягти іншими шляхами.

На відміну від цього, підхід, в основу якого покладена теорія індивідуальної гідності, надає ембріону поза людським статусом персональний статус. Прихильники такого підходу, зокрема, зазначають, що «ембріон не стане людиною в майбутньому, а він є людиною в процесі її розвитку». Вони вважають, що ембріон не є «чимось», що пізніше (коли?) стане «кимось» [13; 14]. При цьому він не лише є частиною абстрактної видової гідності, а наділений нехай не як особа як така, а принаймні такою, як в особи, гідністю та правом на захист життя. А отже, ембріон водночас є носієм основних прав [15; 16]: права на життя, тілесну недоторканність, повагу до гідності.

Німецький федеральний конституційний суд у рішенні від 25.02.1975 встановив, що ембріон як самостійний правовий інтерес перебуває під захистом Конституції, є носієм людської

гідності, відповідно до ст. 1 Основного Закону та основоположного права на життя, до ч. 2. ст. 2 Основного Закону. А в рішенні щодо питання переривання вагітності від 18.05.1993 ще раз підтвердив свою позицію із цього питання [17]. Отже, кожен без винятку ембріон рівною мірою підлягає охороні незалежно від того, він є в утробі матері чи в чаші Петрі, є він імплантоздатним чи ні. Зasadничим у цьому випадку є переконання, що з моменту запліднення яйцеклітини людина існує не потенційно чи як майбутній індивідуум, а вже існує, розвивається як така. Базовим аргументом для цього є обставина, що із заплідненням яйцеклітини формується індивідуальний генетичний код, а отже, виникають біологічні умови для подальшого розвитку нового, унікального життя.

Такий підхід до розуміння статусу ембріона повністю виключає можливість проведення оцінювання співвідношення права на захист життя ембріона з можливістю його використання з вагомими науково-медичними цілями (наприклад, лікування хвороб Альцгеймера, Паркінсона, синдрому Дауна, ракових захворювань тощо), що видається надто радикальним. Наприклад, у разі існування неімплантованих ембріонів, які повинні зберігатися при певних умовах, що пов'язано зі значними фінансовими затратами, якщо пацієнтка чи пацієнти, для лікування безпліддя яких створені такі ембріони, не хочуть чи не можуть далі оплачувати таке зберігання й не дають згоди на донацію таких ембріонів (якщо така дозволена національним законодавством), такі ембріони в разі законодавчого закріплення такого радикального підходу однозначно будуть приречені на загибель шляхом припинення їх належного зберігання (пасивна форма знищення), оскільки їх використання з іншими цілями буде протиправним, незалежно від важливості таких цілей.

Проте як з етичного, так і з юридичного поглядів таке знищення ембріона також буде протиправним, бо порушуватиме його право на захист життя. Отже, такий підхід формує замкнене коло, виходу з якого немає. Найбільш раціональним і зрівноваженим як із правового, так і з морально-етичного поглядів є встановлення можливості використання неімплантованих ембріонів *in vitro*, але в дуже жорстких і чітко визначених рамках, які мають бути визначені законодавством і підлягати постійному контролю з боку держави й лише за умови закріплення повної заборони створення ембріонів виключно з дослідницькою метою (в т. ч. терапевтичного клонування).

Проте в Україні сьогодні в чинному правовому полі та з огляду на часті повідомлення у ЗМІ про зловживання у сфері діяльності, пов'язаній із використанням людських біологічних матеріалів, у тому числі, наприклад, використання ембріональних стовбурових клітин для вартісних процедур омолодження чи спроби продажу та вивезення за кордон живих ембріонів, видається більш доцільним установити законодавчу заборону використання живих ембріонів *in vitro* та врегулювати порядок отримання анатомічних ембріофетальних матеріалів із загиблих кріоконсервованих неімплантованих ембріонів *in vitro*, який сьогодні взагалі є нерегульований.

Проблемним є питання встановлення чіткої межі між використанням у широкому розумінні (знищення – це також форма використання) ембріофетального матеріалу та живих ембріонів *in vitro*, які або через їх непридатність (виявлення в них генетичних чи інших вад або відхилень у розвитку) не можуть бути імплантовані, або через відмову від них пацієнтки/пацієнтів, для лікування безпліддя якої/яких вони створені, та відсутність

її/їхньої згоди на донацію таких ембріонів, або через захворювання чи смерть пацієнтки/пацієнтів, виключають можливість подальшої імплантації ембріонів і їх використання з правомірною репродуктивною метою, приречені на загибель. Отже, питання виникає щодо того, як саме встановлюється факт смерті ембріона, які критерії для визначення правомірності подальшого використання його ембріофетальних матеріалів, зокрема, з метою виділення із нього ембріональних стовбурових клітин. Сьогодні не існує чітко визначених підстав і порядку констатації смерті ембріона, як це є визначено стосовно посмертного донорства, зокрема, у Наказі МОЗ України «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини» від 23.09.2013 № 821.

Питання встановлення факту смерті ембріона не врегульоване ані на національному, ані на міжнародному рівнях, проте науковці вже почали роботу над визначенням певних об'єктивних критеріїв, які дадуть змогу вирішити це питання згодом і на законодавчому рівні.

Зокрема, у 2004 році опублікована наукова стаття в американському Журналі клінічних досліджень, який публікується Американською асоціацією клінічних досліджень, що має назву «Ембріональна смерть і створення людських ембріональних стовбурових клітин» [18], де автори здійснили детальний аналіз ембріонального розвитку людини та провели паралель із уже наявними критеріями смерті людини, проаналізувавши історію їх установаження, поставивши за мету визначити критерії незворотної загибелі людського зародку на ембріональному етапі його розвитку, незалежно від того він існує *in vitro* чи *in utero*. У результаті проведеного дослідження автори запропонували взяти за критерій загибелі ембріона незворотне припинення процесів клітинного поділу, обґрунтовано відмовившись від визначення як критерію смерті кожної з клітин ембріона, оскільки проведені дослідження показали, що навіть після повного та незворотного припинення клітинного поділу ембріона деякі клітини зберігали свою життєздатність, що, проте, не означало можливості подальшого розвитку такого ембріона.

Оскільки загально визнаною умовою людського існування визначається запліднення та можливість подальшого розвитку людського ембріона, то цілком логічною буде думка, що припиненням його існування (загибель) на цьому етапі його розвитку буде визначатися з моменту настання незворотної неможливості його подальшого розвитку, тобто незворотного припинення процесів клітинного поділу ембріона.

Проте навіть якщо на законодавчому рівні закріпити цей критерій, то в разі існування сумнівів, наприклад, щодо того, що стовбурові клітини дійсно вилучені після загибелі ембріона, стан науки сьогодні не дає змоги ретроспективно це перевірити, а отже, не можна й виключати можливості зловживання у вигляді протиправного використання живих неімплантованих ембріонів, тим більше що чинне законодавство не містить ані прямої заборони, ані кримінального покарання за здійснення такої діяльності. Але наука йде вперед, мабуть, із часом це стане можливим, отже, законодавцю краще діяти на випередження та запобігти виникненню такої проблеми в майбутньому.

Висновки. По-перше, мають бути внесені відповідні зміни, які встановлять заборону використання живих ембріонів на рівні закону. По-друге, необхідно доповнити законодавство, яке регулює застосування ДРТ, і визначити порядок, за яким загибель ембріонів підлягала б реєстрації з установ-

ленням причин, і порядок констатації загибелі на підставі експертної перевірки незворотності припинення процесів клітинного поділу ембріона, а також установити обов'язкове внесення цих даних та інформації щодо його подальшого використання для отримання ембріофетальних матеріалів (якщо таке мало місце) із зазначенням мети й суб'єктів, яким мертвий ембріон був переданий, згідно з чинними вимогами, встановленими Порядком застосування ДРТ, до журналу обліку зберігання та використання кріоконсервованих ембріонів.

Було б доцільно виділити ці норми в окремий розділ у межах Порядку. Зокрема, ми пропонуємо замінити цим новим розділом розділ VIII «Редукція ембріонів» (через його неетичність), дати йому назву «Порядок та умови констатації загибелі кріоконсервованих неімплантованих ембріонів і передачі їх для подальших досліджень». Пропонуємо викласти цей розділ у такій редакції:

«8.1. Допускається припинення вжиття заходів для збереження та штучної підтримки життя неімплантованих ембріонів *in vitro* за наявності поінформованої добровільної письмової згоди на припинення зберігання кріоконсервованих неімплантованих ембріонів лише в таких випадках:

а) якщо під час правомірного застосування преімплантаційної медико-генетичної діагностики виявлено мутацію будь-якого ізолюваного гену чи хромосомної аномалії ембріону, а також за наявності достовірного ризику розвитку після імплантації спадкових захворювань, що унеможливує його подальшу імплантацію та нормальний розвиток;

б) у разі відмови пацієнтки/пацієнтів на підставі її/їхньої письмової заяви про відмову від подальшого зберігання ембріонів, що створені та кріоконсервовані в її/їхніх інтересах з репродуктивною метою, за умови наявності її/їхньої письмової заяви про відмову від донації ембріонів;

в) у разі смерті пацієнтки/пацієнта/пацієнтів і відсутності її/їхньої добровільної письмової згоди на донацію кріоконсервованих ембріонів;

г) у разі невиконання пацієнткою/пацієнтами умов договору про оплату зберігання кріоконсервованих неімплантованих ембріонів і неможливості скотактуватися з пацієнткою/пацієнтами протягом 1 року з моменту прострочення оплати з обов'язковим письмовим підтвердженням щомісячних спроб протягом 1 року отримати її/їхнє волевиявлення на продовження чи припинення зберігання або ж на донацію кріоконсервованих неімплантованих ембріонів; у разі дотримання цих вимог припинення вжиття заходів для збереження та штучної підтримки життя неімплантованих ембріонів *in vitro* дозволяється без наявності поінформованої добровільної письмової згоди на припинення зберігання кріоконсервованих неімплантованих ембріонів.

8.2. Припинення зберігання та штучної підтримки життя кріоконсервованих неімплантованих ембріонів і їх загибель підлягають констатації на підставі незалежного експертного висновку про незворотність припинення процесів клітинного поділу ембріона, а також підлягають реєстрації в журналі обліку зберігання та використання кріоконсервованих ембріонів із долученням експертного висновку, поінформованої добровільної письмової згоди на припинення зберігання кріоконсервованих неімплантованих ембріонів (крім випадку, передбаченого п. 8.1.г), а також відповідних

документів, що підтверджують причини, а саме: для п. 8.1.а – результатів ПГД обстеження й висновку лікаря про неможливість подальшої імплантації та нормального розвитку ембріона; для п. 8.1.б – письмової заяви пацієнтки/пацієнтів про відмову від донації ембріонів; для п. 8.1.в – свідоцтва про смерть пацієнтки/пацієнта/пацієнтів; для п. 8.1.г – письмових документів, що підтверджують щомісячні спроби протягом 1 року з моменту прострочення встановленої договором оплати зберігання кріоконсервованих ембріонів отримати волевиявлення пацієнтки/пацієнтів на продовження чи припинення зберігання або ж на донацію кріоконсервованих неімплантованих ембріонів, а також документів, що підтверджують прострочення оплати.

8.3. Передача анатомічних матеріалів загиблих ембріонів для їх подальшого дослідження й/або отримання ембріональних стовбурових клітин може здійснюватися виключно за умови наявності поінформованої (про мету) добровільної письмової згоди пацієнтки/пацієнтів на таку передачу та дотримання вимог, установлених Порядком проведення клінічних випробувань тканинних і клітинних трансплантатів та експертизи матеріалів клінічних випробувань. Така передача підлягає реєстрації в журналі обліку зберігання та використання кріоконсервованих ембріонів з обов'язковим зазначенням дати передачі, даних про дослідника, мети подальшого дослідження з обов'язковим долученням письмової добровільної поінформованої згоди пацієнтки/пацієнтів на таку передачу й акта передачі з підписами кріобанку та дослідника.

8.4. На кріобанк покладається обов'язок забезпечення конфіденційності даних про пацієнтку/пацієнтів, що дали згоду на передачу ембріофетальних матеріалів для їх подальшого дослідження та/або отримання ембріональних стовбурових клітин, і даних про дослідників з метою уникнення їх безпосереднього контакту.

8.5. Будь-яке фінансове заохочення чи матеріальна компенсація пацієнтці/пацієнтам, які дали згоду на передачу загиблих ембріонів для їх подальших досліджень і/або отримання ембріональних стовбурових клітин, а також продаж ембріофетальних матеріалів загиблих кріоконсервованих неімплантованих ембріонів чи купівля-продаж живих неімплантованих ембріонів *in vitro* забороняється та підлягає кваліфікації як незаконна торгівля органами або тканинами людини відповідно до ч. 4 ст. 142 Кримінального кодексу України».

Література:

1. Kaminsky C. Embryonen, Ethik und Verantwortung. Eine kritische Analyse der Statusdiskussion als Problemlösungsansatz angewandter Ethik. Mohr Siebeck 1998. 328 s.
2. Knoepfer N. Forschung an menschlichen Embryonen. Was ist Verantwortbar? Stuttgart 1999.
3. Schockenhoff E. Lebensbeginn und Menschenwürde: eine Begründung für die lehramtliche Position der katholischen Kirche. *Kriterien biomedizinischen Ethik: Theologische Beiträge zum gesellschaftlichen Diskurs*. Freiburg : Herder, 2006. S. 198–228. URL: <https://d-nb.info/1123433828/34>.
4. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. 560 с.
5. Хартія прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р. URL: <http://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&langpair=en%7Cru&u=>

- http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_19831022_family-rights_en.html.
6. Рекомендація 1046(1986) по використанню ембріонів і плодів людини з метою діагностики, терапії, наукових досліджень, промислового використання і торгівлі, прийнята 38-ою черговою сесією ПАРС. 24.09.1986. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_070.
  7. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. Львів : Кальварія, 1999. 176 с.
  8. Цицерон М.Лі. Речь в защиту Авла Клуенция Габита. Речи : в 2 т. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1962. Т. 1. 452 с.
  9. Перевозчикова Е.В., Панкратова Е.А. Конституционное право на жизнь и правовой статус эмбриона человека. *Медицинское право*. 2006. № 2. URL: <http://rudocor.net/mrdicine/bz-sw/med-rmdav.htm>.
  10. Булеца С.Б. Право на життя зародку: Цивільно-правове регулювання штучного переривання вагітності (аборт). *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. № 22. С. 585–591.
  11. Report by Working Party on the Protection of the Human Embryo and Fetus. *Steering committee on Bioethics of Council of Europe*. Strasbourg, 19 June 2003. URL: <http://www.coe.int/Bioethics>.
  12. Abortion: Medical progress and social implications. *Ciba Foundation Symposium 115*. London, Pitman Publishing, 1995. 284 p.
  13. Spaemann R. Wer jemand ist, ist es immer. *Frankfurter Allgemeiner Zeitung*. 21.03.2001. S. 66–67.
  14. Gezeugt, nicht gemacht. *Die Zeit*. 2001. № 4. S. 37–38. URL: https://www.zeit.de/2001/04/200104_klon.xml.
  15. Das Bundesverfassungsgericht (BVerfG) Entscheidung vom 25.2.1975. URL: http://www.politik-fuer-menschen-mit-handicap.de/documents/Das_Urteil_des_BVerfG_zum_Schwangerschaftsabbruch_von_1975.pdf.
  16. Däubler-Gmelin H. Die Würde des Embryos ist unbezweifelbar. *Frankfurter Allgemeiner Zeitung*. 2001. № 11. S. 52.
  17. Die Abtreibungsfälle. *Die Zeit*. 2001. № 25. S. 42.
  18. Laundry D.W., Zucker H.A. Embryonic death and the creation of human embryonic stem cells. *Journal of Clinical Investigation*. 2004. Vol. 114 (9). P. 1184–1186.

Kvit N. The problem of determining the beginning of human life and regulation of the embryo use as an object of storage in the biobank

This article deals with the issues of beginning and ending the embryo life as criteria for determining its acceptable use in the biomedical field. Different approaches in the national and German doctrines to the question of protection of the embryos right for life and scientific positions to determine the beginning of life as the moment at which such an right arises are explored.

The author emphasizes the need to prohibit using of living cryopreserved embryos, as well as creating embryos for research or other non-reproductive purposes by the law. The paper substantiates the need for legislative separation between embryo use and use of embryo-fetal materials as components of a biobank.

The author analyzes the existing approaches to defining the criteria for termination of embryo life and proposes a mechanism for legal regulation of this issue, which aims to establish legal guarantees for the protection of living cryopreserved embryos from their illegal use.

In particular, it is necessary to supplement the legislation governing the use of assisted reproductive technologies and to determine the procedure according to which embryos death should be subject to registration with the establishment of the causes and the determination of the statement of death on the basis of expert verification of the irreversibility of termination of cell division processes of the embryo. As well as the establishment of the above mentioned data and the information about the farther use of the embryo after its death in order to obtain embryo-fetal materials, indicating also the purpose and subjects to whom the dead embryo (its biological materials) was transferred. All this information should be entered to the existing Register of storage and use of cryopreserved embryos.

Key words: embryo, right to life, dignity, beginning of life, biobank, termination of life.